

ב"ה

ליקוט מנהגי הרבנים ליל הסדר

יו"ל ע"י תלמידי

ישיבת תומכי תמימים ליובאוויטש - ברינוא

**ניתן לשלוח הערות והארות לאימייל:
avrahambetsalelquez@gmail.com**

הקדמה

בשבת ויהודי' לה' אנו שמחים להגיש לפניכם קובץ "ליקוט מנהגי הרבנים - ליל הסדר". קובץ זה, כשמו כן הוא, עוסק בתנועות קודש ו"מעשה רב" של רבותינו נשיאנו מהבעש"ט ועד כ"ק נשיא דורנו בליל הסדר.

הכל מלוקט מפי ספרים ומפי סופרים ומהם: מעשה מלך, זכרונות הרה"ח ר' יוסף יצחק שיהי' אופן, אוצר מנהגי חב"ד, רשימת היומן, בקדש פנימה (זכרונות מהמשב"ק הרב שלום בער שי' גאנבורג), יומנו של הרה"ח ר' יהושע מונדשיין ע"ה בשנת תשכ"ז, ועוד ועוד.

•••

ידוע שכ"ק אד"ש ערך את הסדרים בדירתו של הריי"צ עד שנת תשל"א, לאחמ"כ התחיל לערוך את הסדרים בביתו. משנת תשד"מ ועד הסתלקותה של הרבנית בתשמ"ח היה עורך את הסדרים בדירתו שבספרי' ומאז בחדרו שב770.

כמה תמימים וחסידיים נכחו באותם סדרים וכך התאפשר לקבל פרטים רבים על אופן עריכת הסדרים אצל רבותינו בכלל וכ"ק אד"ש בפרט.

•••

תודתי נתונה לאלו שעזרו לעריכת הקובץ, התמימים: דוד אליהו משה אסמער, מ"מ איידעלמאן, מ"מ מונדשיין, מ"מ קרעמער, תלמידי ישיבת תות"ל ברינא "ע"ד כבליובאוויטש".

ויה"ר שהשנה נזכה לראות את כ"ק אד"ש עורך את הסדר בבית המקדש השלישי, ונאכל שם מן הזבחים ומן הפסחים.

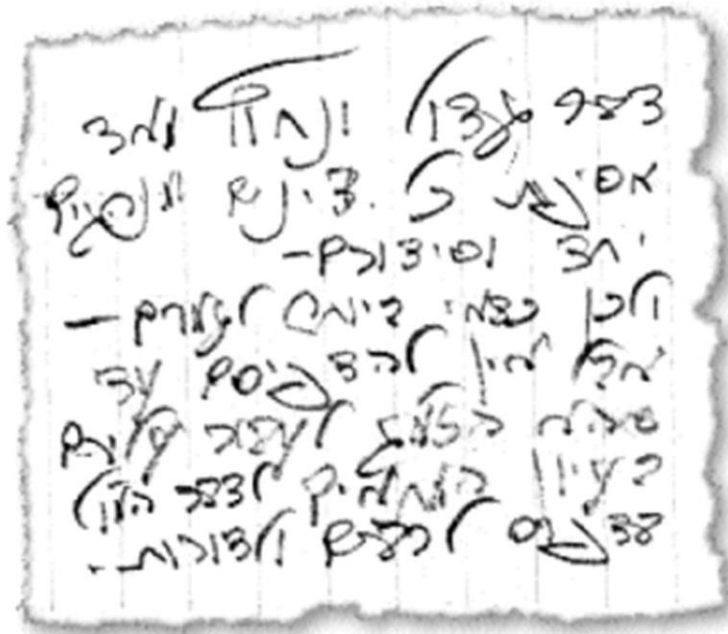
פסח כשר ושמח וגאולה קרובה

הת' אברהם בצלאל שי' געז

תות"ל ברינא

ניסן תשע"ט

אסיפת דינים ומנהגים

לפנינו מענה כ"ק אדמו"ר מלך
המשיח שליט"א לעורכי 'ספר המנהגים'
בעת שלבי העריכה של הספר:

דבר גדול תחזין מאד
אסיפת כל דינים ומנהגים
יחד וסידורם -
ולכן כדאי ביותר לגמורם -
אבל אין להדפיסם עד
שיהא הזמ"ג לעבור עליהם
בעיון המתאים לדבר המר"ל
בדפוס לרבים ולדורות.

...

הערות כלליות

כל פעם שכתוב:

"ר"י מונדשיין" הכוונה ליומנו שבשנת תשכ"ז הנדפס בתשורה מונדשיין-פרידמאן חשון
תשע"ט.

הרי"א = ר' יוסף יצחק אופן (נכה בסדרים בשנות תשכ"ז-ל).

הר"י שמוטקין = ר' ישראל שמוטקין (נכת בסדרים בשנות תשכ"ב, תשכ"ד-ח).

הרח"ה = ר' חס"ד האלברשטאם (משב"ק בביתו של כ"ק אד"ש).

הריצ"ה = ר' יעקב צבי הולצמן (משב"ק בביתו של כ"ק אד"ש).

רשב"ג = ר' שלום בער גאנזבורג (משב"ק בביתו של כ"ק אד"ש ובחדרו שב770).

סהמ"נ = ספר המנהגים.

ליקוט מנהגי הרבנים

שתיית יין שרף כשר לפסח

- המגיד ממעזריטש נהג שלא לשתות יין שרף בפסח (פעם שאלו אותו ע"ז, וענה כי כתוב בזוהר שמצה זהו מאכל רפואה וידוע שכשלוקחים רפואות לא שותים יין שרף) [שמועות וסיפורים כרך ג' עמ' 245].
- אדמו"ר הצ"צ החמיר ביי"ש שלא להשתמש בו כלל בפסח (לקוטי סיפורים עמ' צב).
- וכן נהגו כל רבותינו נשיאנו שלא לשתות יין שרף בפסח.

אפיית המצות

- הבעש"ט היה נוהג לאפות את המצות בערב פסח דווקא.
- המגיד ממעזריטש לא הקפיד לאפות את המצות דווקא בערב פסח.
- אצל אדמו"ר הרש"ב היתה אפיית המצות בערב פסח אחר הצות, ואז היה אדמו"ר הרש"ב נוכח ואומר את ה"הלל", והיה מפסיק – גם באמצע הפרק – להורות בהנוגע להלישה, אפייה וכהאי גוונא.
- המצות שכ"ק אד"ש הי' אוכל בחג הפסח נאפו ע"י הבחורים בערב פסח אחר הצות, אלא שלא הי' נוכח בעצמו בשעת אפיית המצות.

חלוקת המצות

- לאחר חג הפסח, אדמו"ר הזקן היה שולח שיירי מצות, כרפס ומרור, לרופא אחד שהוא היה מחסידי הרבי, שהיה כותש אותם ומשתמש בהם באבקות וסמי המרפא שהיה מכין.

- אדמו"ר הרי"צ (בשנים האחרונות לחייו בעלמא דין), וכ"ק אד"ש עד שנת תשל"ז היו נוהגים לחלק מצה שמורה ערב חג הפסח אחרי מנחה, חבושים בבגד משי של שבת ויו"ט ובהגירת אבנמ, בשנים הבאות כ"ק אד"ש הי' מחלק ל'שלוחים' שהלכו לערוך סדרים ציבוריים, ולחברי המזכירות, המשב"קים ועוד יחידים. לפעמים הי' נותן גם ליחידים בליל החג אחר ערבית, או גם בליל הב'.
- כ"ק אד"ש היה שולח מצות לרופא הר"א זליגסון (לפי שמצה היא מאכל של רפואה ופעם אמר לו לבוא ולקבל מצה גם בליל השני).

ביעור חמץ

- אדמו"ר הרשב"ב היה קם בשעה שתים וחצי בלילה והיה לומד "עי' החיים" ו"פרי עין חיים".
- אדמו"ר הרשב"ב הי' מפסיק לאכול חמץ שלושת רבעי שעה קודם הזמן, וביעור חמץ משך ארבעים דקות. אחרי שריפת החמץ שהיה באולם הגדול, ואחרי ה"הי רצון" אדמו"ר הרשב"ב היה אומר לתלמידי הישיבה "כשם ששרפו את החמץ הגשמי, ישרפו את החמץ הרוחני".
- כ"ק אד"ש הי' שורף את החמץ במרתף של 770, ובשנת תשמ"ח על המרפסת האחורית בביתו.
- כ"ק אד"ש היה נותן למזכירים עוד חבילות של חמץ ואת שורף הלולב ואת האתרוג (ודלא כמ"ש ברשימת היומן עמ' רסו סעיף ה' ש"לולב והושענות שורפים אין א מיטען מיטוואך [=כיום חול רגיל באמצע (השנה)] ולא לשריפת החמץ" עכ"ל), לפעמים היו אתרוגים שהיה שומר מכמה שנים), והם היו מכניסים אותם לשריפה לפני שכ"ק אד"ש הגיע. כ"ק אד"ש הי' מגיע עם העשרת הפתיתים (מביתו ומחדרו) בשקית נייר חומה שממנה יצאו מלמעלה הנוצה והכף, והי' סגור סביבם בגומי, ועם הסידור. בשנים האחרונות הי' לכ"ק אד"ש צילום מוגדל של נוסח הביעור חמץ.
- לפני אמירת "כל חמירא" והי' רצון, כ"ק אד"ש הי' לוקח מקל שהי' מונח בצד וחותה באש ה' פעמים. לפעמים, כ"ק אד"ש הי' חותה שוב אחרי המאורה.

ערב החג

- אצל אדמו"ר הרשב"ב התפללו מנחה בשעה מוקדמת [ליקו"ד כרך א'–ב' עמ' קלד].

- אצל אדמו"ר הרש"ב היתה אמירת ולימוד קרבן פסח נמשכת למעלה משעה, ולפעמים שעה וחצי [שם].
- סדר ואופן אמירת הקרבן פסח : היה לובש את הכובע העגול (שטריימל) של יום טוב, ובגדי יו"ט, והי' חוגר את עצמו בחגורתו, הי' אומרו בעמידה, כשפניו לדרום ובפנים צהובות. מדייק בכל מילה ותיבה ומפלפל בדינו. משנת תרנ"ו והלאה הי' מבאר בו ע"ד החסידות, ומשנת תרס"ח והלאה היה מבאר בו גם ע"ד הקבלה (סה"ש תר"פ-תרפ"ז עמ' 252).

זמן הסדר ודברי התעוררות

- הבעש"ט הי' נוהג להפסיק בשעת אמירת ההגדה בדברי תורה בפירושי מאמרי ההגדה [אג"ק הריי"צ ח"ג עמ' עג].
- מנהג בית הרב, להתחיל את הסדר הראשון תיכף אחר תפלת ערבית ושלא להאריך בו, כדי לאכול את האפיקומן קודם חצות הלילה, ואת אמירת ההגדה היו מסיימים שעה ומחצה אחר חצות הלילה. לא כן הסדר השני, אשר עורכים אותו בשעה מאוחרת בלילה, והאדמו"ר מאריך בביאור ההגדה ובעניני תורה והתעוררות לעבודה, ולא הקפידו לאכול את האפיקומן קודם חצות [הקדמת כ"ק אד"ש לליקוט כג בלקוטי דיבורים כרך ג-ד עמ' תא].
- כ"ק אד"ש היה אומר ביאורים על ההגדה בהתוועדות שנערכה (מבלי לומר 'לחיים' כמובן...) בבית הכנסת לאחר הסדר (ולא במהלך הסדר), ולכן גם בלילה השני היה הרבי משתדל לגמור את האפיקומן לפני חצות, בדרך כלל הרבי היה יורד להתוועדות בשעה 1:30 (חצות היה בשעה 12:00 בערך) וההתוועדות היתה נמשכת עד אחרי השעה 4:00. סדר זה נמשך עד שנת תש"ל שהסדר הי' נערך בדירת הריי"צ [מפי הריי"א]. אך משנת תשל"א ואילך ערך כ"ק אד"ש את הסדר בביתו ולא יצא אח"כ אל הקהל.

הכנת השלחן לכבוד החג

- אצל אדמו"ר הריי"צ, וכן אחרי הסתלקותו, בסדרים שהיו נערכים בביתו הי' לכ"א קערה עם כל הסימנים.

- אצל הבעש"ט היה מנהג שהיו קונים הרבה כלים חדשים בערב פסח, ביניהם גם הרבה כוסות, והיו טובלים אותם. לכוסות היו קוראים כשמות שיעורים תורניים: "כוס רביעית" וכדומה. הבעש"ט היה מביט אז בכלים והיה אומר "כלי הזה יניחו על השולחן, וכלי זה לא יניחוהו על השולחן", טעמים על כך לא הי' הבעש"ט אומר [ספה"ש תש"ב עמ' 110].
- אצל אדמו"ר הזקן נהגו להניח על שולחן הסדר את כל כלי הכסף [סה"ש תרצ"ו עמ' 130].
- גם אצל אדמו"ר הצמח צדק נהגו להניח על השולחן כלי כסף, ואצלו היה יותר מאצל האדמו"ר הזקן [סה"ש שם].
- פעם אמר אדמו"ר הצמח צדק: שבליל הסדר יש להעמיד על השולחן את כל כלי הכסף והזהב, זכר לרכוש גדול שהי' ביציאת מצרים. ושיהיו גלויים לכל כי הוא ליל שימורים [ליקו"ד כרך א-ב עמ' 268].
- אצל הצמח צדק הי' הגביע שעליו קידש אדמו"ר הזקן בשבת האחרונה בכפר פיענא, ובו גם שיורי היין מהקידוש שנקרש ונתייבש [וכן היה אצל אדמו"ר מהר"ש] [רשימת היומן עמ' קצט].
- אצל כ"ק אדמו"ר מהר"ש הניחו על שולחן מיוחד: כלי כסף וכלי זהב בריבוי גדול, וגם מורי השעות. היו שם 40-50 פמוטות ובכולם דלקו נרות. גם היתה מנורת כסף בת י"ג נרות, וכזאת היתה של עץ גם כן שאדמו"ר מהר"ש עשאה בעצמו, עמדה על ספסלים והיתה כגובה קומת איש [סה"ש שם]. (וכ"ז מטעם הנ"ל) (זכר לרכוש גדול). ועוד טעם לפי מש"כ בשוע"ר סימן תעב סעיף ו' שזהו זכר לחירות. וצ"ע למה היה להצ"צ לומר עוד טעם, או שנאמר שבא לפרש שלא היו מניחים כלי כסף זכר לחירות לכשלעצמה בלבד, אלא גם לזכר אופן החירות שהיתה בעשירות גדולה).
- אצל כ"ק אד"ש בשנים שהיה עורך את הסדר עם מנין אנ"ש בביתו של הרי"צ, היה היין בתוך קנקני כסף. אך לא היו על השולחן כלי כסף לנוי, וגם לא סתם כלי נאים שאינם לצורך הסעודה. כמו"כ, עמדה על השולחן קערת כסף של אדמה"ז, הגישו בה מרק, וכ"ק אד"ש הי' נוטל ממנה שלש כפות אל צלחתו [אוצר מנהגי חב"ד עמ' קיד].
- אדמו"ר הרש"ב, קודם שסידר את שלושת המצות, וכן קודם סידור הקערה ואמירת ההגדה, היה מעיין בסידור האריז"ל [ליקו"ד שם עמ' קלה].
- אדמו"ר הרש"ב אמר: שבלילות אלו – שני לילות הסדרים דחה"פ – קודם לכל עשייה מענייני הסדר, יש להביט בסידור [סה"ש תש"ד עמ' 92].

- בשעת סידור הקערה הי' כ"ק אד"ש אומר בפיו קודם עשיית כל דבר והנחתו בקערה את הכתוב בסידור (כגון היה אומר "ועליו לימין הזרוע" ואח"כ היה מניח הזרוע בימין) וכל זה בעמידה. ואח"כ היה אומר כל סימן סדר של פסח (קדש, ורחץ בו) [מפי הרי"א].
- בבית הרב מסדרין המצות על מפה ולא על קערה, מלבד האדמו"ר מסדר המצות על טם של כסף [סהמ"נ עמ' נט].
- לכ"ק אד"ש, בשנים האחרונות, היתה מפה מקופלת לארבע, ומתחתיה הי' טם של כסף. בין הכפלים של המפה, כ"ק אד"ש הי' מניח את המצות, ומעלי' הי' שם את הסימנים (בלי מפית נוספת).
- כ"ק אד"ש היה מניח את המינים עצמם על המפה שעל המצות, ולא הניח כלי תחתיהם גם לא מפית. גם את החרוסת (שעדיין אינה מעורבת ביין) שלקח עם סכין, הניח על המפה במקומה ולא הניח מפית או נייר מתחתיה [מפי הרי"א] [כך נהג עכ"פ בסדרים שבדירת הרי"צ, עיין מע"מ עמ' 197 הע' 18].
- לכן יבשו את המרור (החסה והחריין) במפיות למניעת חשש "שרויה" [מפי הרי"א].
- ליד כסאו של כ"ק אד"ש היו מעמידים כסא נוסף בשמאלו ועליו היו מונחים שתי כרים, ועליהם הסב כ"ק אד"ש [מפי הרי"א]. וכך עשו גם להרי"צ [אוצר מנהגי הב"ד עמ' קלח].
- כ"ק אד"ש כשהיה עורך את הסדר בביתו של הרי"צ, היה מקדש בגביע של כסף. אבל כשהתחיל לערוך הסדר בביתו (וכן גם בדירתו בבנין הספריה, ובחדרו ב770) השתמש בגביע של זהב שקיבל במתנה [בקדש פנימה עמ' 25].

כללות הסדר

- אדמו"ר הרש"ב הי' אומר את ההגדה מתוך סידור תורה אור (דפוס וילנא תרמ"ט). ועל השולחן לידו הי' מונח סידור האריז"ל עם הכוונות, שבו הי' מתפלל אדמו"ר הצ"צ בכל ימות השנה [ליקו"ד א-ב עמ' קלה].
- וכן אצל אדמו"ר הרי"צ הי' מונח סידור האריז"ל נוסח הר"ש מרשקוב, ועיין בו מזמן לזמן. זה בנוסף על הסידור שבו הי' אומר את ההגדה [שיחות קודש תשכ"ד עמ' 269].
- לפני כ"ק אד"ש היו מונחים ההגדה "עם לקוטי מנהגים וטעמים" שלו, (המונחת רוב הזמן על הכרים שלידו. מע"מ עמ' 196) וסידור האריז"ל לר"ש מרשקוב, והיה מעיין בהם במשך כל הסדר.

- כ"ק אד"ש הי' אומר כל סימן כשמגיע זמנו, וכן הי' אומר את כל ההלכות שבהגש"פ בהגיע עת עשייתם (ראה לעיל מה שהובא בנוגע לזה בשם אדמו"ר הרש"ב). וכל האמירות הללו היו בלחש.
- כ"ק אד"ש היה 'גומר במהירות' יחסית 'עמוד' של הגדה, ובזמן שנותר עד שהבעל מקרא היה מסיים, כ"ק אד"ש היה מתבונן בפירושים ובמנהגים שבהגדה שלו, וכן הי' מעיין בסידור האריז"ל בזמן שנותר [מפי הריי"א]. לפעמים העביר את הדף בסידור האריז"ל אף שלא היה מעיין באותו מקום [מע"מ עמ' 201].
- הכוס של כ"ק אד"ש היה מונח לימין הקערה במשך כל הסדר על גבי צלוחית [אוצר מנהגי חב"ד עמ' קלח].
- אדמו"ר הריי"צ היה יושב ופניו למזרה, לשמאלו ישב כ"ק אד"ש ופניו לדרום, ולימינו ישב חתנו הרש"ג (וכך נמשך אחר הסתלקותו של הריי"צ) (ובסהמ"נ עמ' 39 : אין מקפידין לאיזה רוח יהי' מקום מושבו).

זרוע

- אדמו"ר הרש"ב וכן אדמו"ר הריי"צ היו מסירים כמעט את כל הבשר מעל עצמות הזרוע [הגש"פ ד"ה הזרוע – ספה"ש תש"ב עמ' 93].
- על השולחן של כ"ק אד"ש עמדה קערה ובה הרבה גרונות עוף (לכל המסובים). כ"ק אד"ש הוציא גרגרת אחת, והוריד ממנה כמעט את כל הבשר ממש שעליה, ולפעמים גם את החוט הפנימי (והטעם לכל הנ"ל, בכדי לשלול דמיון כלשהו לקרבן פסח – מחשש 'קדשים בחוץ', כמ"ש בשוע"ר סימן תעג סעיף כא, ומצד האי טעמא לוקחים דוקא צואר עוף ומדקדקין שלא לאכלו, וזהו ג"כ טעם הנהגת הריי"צ הנ"ל. הגש"פ ד"ה הזרוע).
- הגרגרת היתה צלוייה ושמא גם נתבשלה קודם לכן [אוצר מנהגי חב"ד עמ' קל].

ביצה

- כ"ק אד"ש היה מניח את הביצה בשלימותה (בקליפתה) על הקערה ומדקדק שלא תשבר קליפת הביצה אף שטורה הי' לו להעמידה במקומה על גבי המצות כשהיא בשלימותה. אך לפעמים (כשהביצה לא עמדה באופן יציב), שבר קצת את קליפת

הביצה בכדי להעמידה [מפי הריי"א – מע"מ עמ' 198 ובהערה שם – בקדש פנימה עמ' 27].

כרפס

- אדמו"ר המהר"ש הי' נוהג כרפס בבצלים, ואחר כך מפני החולשה התחילו בני הבית לנהוג בתפוחי אדמה [אוצר מנהגי חב"ד עמ' קלד]. אבל המהר"ש לא הי' שבע רצון מזה. [רשימת היומן עמ' שעד].
- אדמו"ר המהר"ש היה מחלק כרפס ומרור משלו לנשים, גם להקרובות שהיו סועדות עמו, אבל לא הי' מחלק לאכילת מצה [רשימת היומן שם].
- כ"ק אד"ש, בדרך כלל הי' מניח חתיכה גדולה של בצל בקליפתה לכרפס. ולפעמים בצל שלם בקליפתו [מע"מ עמ' 199]. יש מחלקים, שבדירתו של הריי"צ נהג כ"ק אד"ש להניח חתיכת בצל אך בדירתו שבספריה הניח בצל שלם [בקדש פנימה שם].

ארבע כוסות

- כשכ"ק אד"ש הי' עורך את הסדר בדירתו של הריי"צ, לא הי' משתמש ביין שהי' מונח על השולחן בקנקני הכסף, אלא היה לו בקבוק של זכוכית עטוף בשקית נייר חומה, והבקבוק הי' מונח על גבי פיסת נייר שעל הרצפה בסמוך למושביו כל זמן משך הסדר, ומוגש אליו בעת הצורך [מפי הריי"א – מע"מ עמ' 199]. אך היתה תקופה בו עמד היין על השולחן (עיין בקדש פנימה עמ' 26 הערה 50).
- כ"ק אד"ש היה משתמש בדרך כלל ביין אדום בליל הסדר. י"א שבשנים הראשונות השתמש ביין ביתי לבן, ובשנים מאוחרות יותר השתמש ביין אדום אך לא הי' מקפיד ע"ז [אוצר מנהגי חב"ד עמ' קלט – מעשה מלך עמ' 199 ובהערה שם]. (ובאג"ק אדמו"ר הרשב"ב, ח"א, עמ' תו : "ובטח נמצא יין גפן...לחג הפסח...ושיהיה לבן...") ובשוע"ר (תעב, כו) שמצוה לחזר אחר יין אדום).
- לא ראו את אדמו"רי חב"ד משתמשים בגביע עם רגל. וב'אדיר במרום' עמ' שיט כתוב שהמגיד ממעזריטש הי' משתמש בכוס עם רגל.
- כ"ק אד"ש היה משתמש בגביע גדול (120 גרם).
- מנהג בית הרב שאין מדקדקים שמזיגת הכוס תהיה על ידי אחר [הגש"פ עמ' ח ד"ה קדש]. ואדרבא הקפידו למזוג דווקא בעצמו וכן כ"ק אד"ש הי' מוזג דווקא בעצמו [ראה

- המלך במסיבו ח"א עמ' ר, רג]. (עיינן שער הכולל סימן מח סעיף יג דמבאר הטעם שלא נוהגים כמש"כ בשוע"ר סי' תעג סע' א' דצריך שאחר ימזוג לו כדי שיהיה דרך חירות).
- כ"ק אד"ש היה ממלא את הכוס על כל גדותיו בכמה שפיכות (כנראה בג'. עיינן אורחות מנחם עמ' לה, ובאוצר מנהגי חב"ד עמ' קמב), עד שנשפך ממנו לצלחת, כדרכו בקידוש כל השנה.
- כ"ק אד"ש, כל פעם שהיה נוטל את הכוס, הי' עושה כמו שכתוב בספר המנהגים, דהיינו "מזוגיו הכוס, לוקחו בימינו, מוסרו לשמאלו, מעמידו, דרך הורדה מלמעלה למטה, על כף ידו הימנית כשהיא כפופה קצת כעין בית קיבול, ד' אצבעותיו מוגבהות והגודל מושכב מן הצד" [מפי הרי"א].
- כ"ק אד"ש, בכל פעם שלקח את הכוס, לא הקפיד להגביה ג' טפחים מעל השולחן (ודלא כמ"ש בסהמ"נ עמ' 28 ש"הכוס מוגבה למעלה מג' טפחים מעל גבי השולחן").

קדש

- "אתקינו סעודתא", נהג כ"ק אד"ש לומר בישיבה ובלחש (כמ"ש בסהמ"נ). ואחר כך נעמד לקידוש [מע"מ עמ' 199]. קידש בשקט, ואח"כ קידשו כל המסובים [מפי הרי"א].
- בשעת שתיית הכוס, כ"ק אד"ש הוריד את הכוס ואחזה כרגיל, ולא כמו שאחז את הכוס בשעת אמירת הקידוש [מפי הרי"א].
- כ"ק אד"ש, בעת שתיית הכוס, היה אוהז את הצלוחית הכוס ביד שמאלו מתחת הכוס [מע"מ עמ' 200].
- מנהג בית הרב : בפסח שותה הכוס כולו ובבת אחת וכן בשאר ג' כוסות [הגש"פ עמ' י' ד"ה בפסח]. כ"ק אד"ש היה שותה את הכוס בשתי לגימות אך נראה שבולע הכל בבת אחת (מע"מ עמ' 200).

ורחין

- כשכ"ק אד"ש הי' מגיע ל"ורחין" היה קורא (בלחש) את האמור בסידור בקשר ל"ורחין", וגם את האמור שם על כרפס, בכדי שלא להפסיק בין הנטילה לאכילת הכרפס.
- כ"ק אד"ש לא הי' נוטל ידיו על ידי אחר, ולא היו מביאים אליו את המים, אלא הי' קם ממקומו ונוטל ידיו במטבח הצמוד לחדר בו היו מסובין (וכן לרחצה).

כרפס

- קודם הטבילה, כ"ק אד"ש היה נותן (או מוסיף?) ג' פעמים מלח במי מלח המונחים בתוך כוס זכוכית (כמיין כוס תה).
- אח"כ נטל בסכין חתיכה קטנה מהחלק הפנימי שבמרכז הבצל ואותה חי' טובל ג"פ במי מלח [מע"מ עמ' 200].
- אחרי אכילת הכרפס אינו מחזיר את יתירת הבצל לקערה (וכ"ה הוראה לרבים). עיין המלך במסיבו ה"א עמ' קלא).

יחין

- אדמו"ר המהר"ש רצה שילדיו יגנבו אצלו האפיקומן אבל הם לא הרהיבו עוז [רשימת היומן עמ' שעג]. (ואין נוהגין בחטיפת האפיקומן בבית הרב [ספהמ"נ]).
- המגיד מומעזריטש נהג לקחת האפיקומן של תלמידיו והיה מחלקם לג' מחיצות [רשימת היומן עמ' קפ].
- אדמו"ר המהר"ש נהג להניח את האפיקומן של בניו, ולפעמים גם את של האורחים, יחד עם האפיקומן שלו [שיחת י"ט כסלו תשי"ג אות כ"ב].
- אדמו"ר הרש"ב נהג להניח את האפיקומן של בניו יחד עם האפיקומן שלו [שיחת ח"י אלול תש"י].
- אדמו"ר הרי"צ הצניע עם האפיקומן שלו גם את האפיקומן של חתנו כ"ק אד"ש, ושל חתנו הרש"ג. ומשנת תש"ב לקח גם מנכדו. [המלך במסיבו, א', עמ' רצ"ז].
- [הוראה לרבים : הבעל הבית לוקח המצה של כ"א, לפי שהאפיקומן הוא זכר לקרבן הפסח שנאכל בחבורה לכל בני הבית (שיחת ח"י אלול תש"י)].
- אדמו"ר הרש"ב, אדמו"ר הרי"צ וכ"ק אד"ש היו שוברים את האפיקומן לחמש חתיכות (והטעם עיין הגש"פ ד"ה חלק גדול).
- (את האפיקומן יש להצפין בין שני כרים [סה"ש תש"ה עמ' 83]. והדיוק הוא בין הכרים דוקא, ולא תחתיהם [המלך במסיבו, א עמ' קמ]).
- לכ"ק אד"ש היה מפה נוספת, ובתוכה הכנים את החמש החתיכות, ואח"כ הצניעם בין שני הכרים [מפי הרי"א].

- באוצר מנהגי חב"ד עמ' קנא כתוב: "כנראה ששבירת האפיקומן לחמש חתיכות אינה נעשית תחת המפה (כמדומני שכך ראיתי שנהג כ"ק אד"ש...)". אך י"א שבשנים אלו, כ"ק אד"ש הי' שובר את המצה מתחת למפה [מפי הריי"א]. ומ"מ כשכ"ק אד"ש הי' עורך את הסדר בדירתו שבבניין הספריה הי' נוהג לשבור את המצה מעל המפה [מפי הרשב"ג – בקדש פנימה עמ' 27 – ורח"ה]. (ובנוגע לפועל, נוהגין לשבור מתחת למפה (עיין הגש"פ עמ' יא הערה ד"ה יחץ)).
- אצל האדמו"ר הרש"ב, נזדמן שנשבר לשש חתיכות והניח אחת הצדה [סהמ"נ].

מגיד

- מקריא ההגדה הי' (עוד מזמן אדמו"ר הריי"צ) הרה"ח ר' יעקב כץ ע"ה משיקנו.
- אדמו"ר המהר"ש חפץ שכל אחד מהמסובים יאמר ההגדה בקול [רשימת היומן עמ' שעב].
- אדמו"ר הריי"צ היה אומר את ההגדה בקול רם ובשמחה, ובשנים שלא היה יכול לדבר בקול, היה שואל לאחרים לומר ההגדה בקול [תו"מ כרך י"ד עמ' 10].
- כ"ק אד"ש כשערך את הסדר בדירת הריי"צ, לא הי' אומר את ההגדה בקול רם, אך הי' מורה למגיד ההגדה שיגביה את קולו [אוצר מנהגי חב"ד עמ' קנ"ה].
- (כ"ז מטעם מה שכתוב בסידור האריז"ל שצריך לומר את ההגדה בקול רם ובשמחה רבה. ראה שיחות קודש תשט"ו עמ' 203).
- רבותינו הקדושים היו אומרים ביאורים רק בחלק "מגיד", החל מהפיסקא "הא לחמא עניא" ועד ברכת "אשר גאלנו", ולא ביארו את כל הענינים כסדרם, אלא פעם פיסקא זו ופעם פיסקא אחרת [שיחת ליל ב' דחג הפסח תשח"י, הונה בליקו"ש ח"ג בסופו].
- אצל כ"ק אד"ש לא היו מנגנים בשעת אמירת ההגדה כגון בקטעים: "והיא שעמדה", "על אחת כמה וכמה", ובפסוקי הלל "ימין ה' רוממה", "א-לי אתה" וכו' (וכך היה גם אצל אדמו"ר הריי"צ [המלך במסיבו, א', עמ' קמד]).
- סיפר האדמו"ר הריי"צ אשר אביו, כ"ק אדמו"ר (מהורש"ב) נ"ע היה רוב הפעמים אומר "הא לחמא עניא" בצירי, ולפעמים אמר "הא לחמא עני" בקמץ, קמץ היא בחינת כתר, והיה מדגיש את הה"א [ליקו"ש ח"ג עמ' 1016 – סדר הא' דשנת תרח"ץ].
- בבית הרב, באמירת "הא לחמא עניא", אין מגביהים הקערה ורק מוגלין מקצת המצות [ספה"מ עמ' 39].
- בבית רבינו שאלו באידיש.

- אצל האדמו"ר הזקן היו כל הבנים שואלים "מה נשתנה": האדמו"ר האמצעי, ר' חיים אברהם, ור' משה, ולאחר מכן האדמו"ר הצ"צ, והכל באותו נוסח, "טאטע איך וועל...". וכאשר סיימו, הי' רבינו הזקן עצמו אומר בלחישה "טאטע איך וועל בא..." [סה"מ תש"י עמ' 184]. וכך נהגו כל שאר אדמו"רי חב"ד, שאחרי שכל הילדים והנכדים סיימו לשאול, האדמו"ר הי' שואל [עיין סה"ש תש"ד עמ' 87]. (וכ"ה הוראה לרבים, שאחרי שהבן שואל "מה נשתנה" חוזר האב, עורך הסדר, ושואל "מה נשתנה..."). עיין תו"מ תשמ"ג עמ' 1230).
- אדמו"ר הצמח צדק בימי נשיאותו, לא היה אומר "טאטע..." אלא "זיידע איך וועל..." [סה"ש שם] (אבל שאר האדמו"רים שאלו בלשון "טאטע...").
- אדמו"ר הרי"צ סיפר שאצל אדמו"ר המהר"ש הי' נוהג שכל אחד מהבנים הי' שואל "מה נשתנה", ולאחת הגירסאות בסיפור זה, גם הבנות היו שואלות "מה נשתנה" [תו"מ תשמ"ג עמ' 1230].
- כ"ק אד"ש היה מתחיל בשקט "מה נשתנה", ואז התחילו כולם אחריו [מע"מ עמ' 202].
- גם כאשר סיים כ"ק אד"ש בעצמו את אמירת "והיא שעמדה", לא הניח את הכוס מידו עד שהמגיד ההגדה היה מסיים את הפיסקא בקול רם.
- אדמו"ר הרי"צ לא היה מקפיד במה שכתוב בסידור שתחילה יעמיד הכוס ואח"כ יגלה הפת (וברשימת היומן דף שעו סעיף ג' כתוב ששינוי סדר זה שייך רק לנשמות כלליות, ומש"כ בסידור שייך רק לנשמות פרטיות עיי"ש). וכ"ק אד"ש נהג על פי מה שכתוב בסידור [מפי הרי"א].
- רבותינו נשיאנו נזהרו שלא לשפוך את היין (של דם ואש וכו'), בכלי כשהוא על השולחן אלא כשהכלי הוא על הארץ. וכן לא היו מעבירים על גבי השולחן את הכלי עם היין השפוך.
- אצל רבותינו נשיאנו, לא היו מקפידים שהכלי יהי' שבור, אלא היו משתמשים בכלי מיוחד לכך שהי' צבוע, וכל שאר הכלים היו לבנים.
- בסדרים שנערכו בדירת הרי"צ היו מביאים לשולחן שלש צלחות שהיו שלימות (עבור כל המסובים) המקושטות בפס זהב המעטר את השוליים, ואלו היו הכלים היחידים מכלי הפסח שהיו צבועים (שלא כשאר הכלים שהיו לבנים) [מפי ריצ"ה מע"מ עמ' 203].
- כ"ק אד"ש הי' שופך מן הכוס לתוך כלי שהי' מונח על הקרקע (לקח צלחת מרק והניחה על הקרקע. מפי הרי"א), ולא היתה נראית בכלי שום שבירה [אוצר מנהגי חב"ד עמ' קע].

- י"א שבכלי היתה שבירה עכ"פ סדק (אלא שלא דוקא הי' נראה) [מע"מ שם – בקדש פנימה עמ' 28].
- כ"ק אד"ש היה שופך שפיכות קטנות מאד לתוך הצלחת עד שאחרי כל הט"ז שפיכות היו צריכים למלאות את הכוס רק במעט יין [מפי הר"י א.]. אך הר"י שמוטקין והר"י מונדשיין (שהיה בסדר בשנת תשכ"ז) אומרים שכ"ק אד"ש מזג דוקא שפיכות גדולות. ואולי תלוי בשנים.
- אחרי כל השפיכות, כ"ק אד"ש היה ממלא את כוסו בג' שפיכות. והר"י מונדשיין כתב שבלייל הב', דשנת תשכ"ז, מלא כ"ק אד"ש את הגביע עד שעלה על גדותיו, וחזר ושפך שנית עד שנשפך, ושוב פעם ג'.
- בקטע "רבן גמליאל", בעת אמירת התיבות "מצה ומרור", כ"ק אד"ש היה מביט על הקערה [מע"מ עמ' 203].
- ב"מצה זו", מנהג בית הרב לאחוז המצות, השניה והשלישית (ע"י המפה שעליהם) ולהניח ידיו על המרור והכורך – עד "על שום" השני [סהמ"נ].
- אדמו"ר הרי"צ, בשעת אמירת "מצה זו שאנו אוכלים..." או "מרור זה..." אוחז המצה או המרור בידו עד "על שום הב' [פסח תרצ"א. אוצר מנהגי חב"ד עמ' קעא].
- אדמו"ר הרי"צ לא היה מביט על הזרוע באמירת "פסח..." (שלא יראה כפסח עצמו שאין זה אלא זכר. כמ"ש בשוע"ר סתע"ג סע"כ).
- ב"פסח" כ"ק אד"ש הי' מסתכל בחטף על הזרוע אבל לא שם ידו עלי.
- באמירת "מרור זה", כ"ק אד"ש היה מניח את ידו הימנית על גבי המרור, ואת ידו השמאלית על הכורך.
- גם ברכת בפה"ג שעל הכוס השני, נאמרה כשכ"ק אד"ש אוחז את הכוס כמו שהיה אוחז באמירת הקידוש (ע"ע ארבע כוסות), וגם אותה שתה כ"ק אד"ש עד תומה.

רחצה

- כ"ק אד"ש היה קם בעצמו לנטילת ידים, ולא היו מביאים אליו את המים [מפי הר"י א.].
- לפני רחצה, כ"ק אד"ש היה אומר (בלחש) את כל הדינים הקשורים באכילת המצה והמרור, מ"רחצה" ועד "כורך" (ועד בכלל) (כדי לא להפסיק בין נטילת ידים ואכילת מצה שאסור להפסיק בין ברכה לאכילה. וכן בין אכילת מצה והכורך, טוב יותר שלא להפסיק ביניהם כמ"ש בשוע"ר סתע"ה סע' יח עיי"ש).

מוציא מצה

- כ"ק אד"ש היה נוטל את שלוש המצות בשתי ידיו, אצבעותיו מפרידות (של שתי הידיים) בין מצה למצה, ומברך "המוציא" (בישיבה). אחר כך הניח את המצה התחתונה להישמט מידי, ושתי המצות העליונות נותרו מונחות בין אצבעות ידיו. מברך "על אכילת מצה", שובר מהן כדי צרכו, ואוכל את המצות יחד בשתי ידיו. והיה ניכר שאינו מקפיד לבלוע את כל שתי הכזיתים בבת אחת אלא שאכילתם נמשכה ברציפות, ללא שהות או הפסק כלשהו (עיין שו"ע"ר סי' תעה סע' ו', ז', ח') [אוצר מנהגי חב"ד עמ' קעו].
- ושיעור הכזיתים שאכל היה בערך פחות מחצי מצה כ"א (!!), ואוכלם בב' דקות [מע"מ עמ' 204].
- כ"ק אד"ש היה מחזיק את המצות ואוכל את הכול, ואם קרה שנפל על הכר כ"ק אד"ש היה מרים ואוכל [מפי הרי"א].
- אדמו"ר מהר"ש לא היה מחלק מהמצה שלו לנשים [רשימת היומן עמ' שעד].

מרור

- כ"ק אד"ש היה נוטל את החרוסת (היבשה) מתוך הקערה, ונותנה בתוך היין אשר בצלחת שעלי' מונחת הכוס. אחר כך הי' נוטל את החריינ מתוך עלי החסה העוטפים אותו, טובלו שלוש פעמים בחרוסת, מנערו, עוטפו שוב בעלים, ואוכלו, והי' אוכל שיעור גדול במיוחד. בסוף אכילת המרור הי' מובל את חתיכת החריינ השלימה בחרוסת (כנראה גם כן שלוש פעמים) ואוכלה עטופה בעלי החסה [אוצר מנהגי חב"ד עמ' קעט].
- ההחרוסת שבקערת כ"ק אד"ש היתה יבשה, לכן כ"ק אד"ש היה נוטל מעט חרוסת בסכין, ומכניס את החרוסת לתחתית הגביע שלו שם היה יין שנשפך מהגביע, ואז כ"ק אד"ש היה טובל את המרור בתוך החרוסת הנמצאת בתחתית הגביע [מפי הרי"א].
- אדמו"ר הרי"צ ור' לוי יצחק (אביו של כ"ק אד"ש) וצוק"ל, לא היו לוקחים מראש המרור.

כורך

- את המרור של כורך, כ"ק אד"ש לא הי' טובל בחרוסת שביין, אלא הי' לוקח חרוסת יבשה מהקערה, ומורח שלוש פעמים על המרור ואח"כ מורידה.

- כ"ק אד"ש הי' לוקח את המצה התחתונה, ושוברה לחתיכות נוחות, וביניהם הי' כ"ק אד"ש שם את המרור.

שולחן עורך

- כ"ק אד"ש לא היה מוטה על צדו ולא הי' מיסב בעת האכילה. וכך נהג גם ר' לוי יצחק ע"ה – אביו של כ"ק אד"ש – (ולא כמ"ש בשוע"ר סי' תע"ב סי"ד שמצווה מן המובחר להסיב משך כל הסעודה) [המלך במסיבו, ב, עמ' קכג].
- אצל כ"ק אד"ש, כל השולחן עורך אינו אורך יותר מרבע שעה.
- כ"ק אד"ש היה מכסה את המצות שלא ייראו כלל [מפי הרי"א]. [וכך הי' נוהג אדמו"ר הרי"צ. 'רשימות', ה, עמ' 21].
- אדמו"ר הרשב"ב לא הי' משתמש במזלג לאכילה בחג הפסח, בגלל הקושי לנקות בין שיני המזלג. היו שנים שהשתמש בכף בלבד בשעת האכילה, והיתה מוגבת מונחת על כתפו, ואחרי כל פעם שהכניס את הכף לפיו, הי' מנגבה במגבת. [המלך במסיבו, ב, עמ' קיב].
- וכן כשאדמו"ר הרשב"ב היה אוכל מרק, בכל פעם שהוציא את הכף מן הפה, הי' מקנח אותה [ליובאוויטש וחייליה עמ' 56].
- כל הפסח אוכל – אדמו"ר הרי"צ – רק בכף ולא במזלג (לבד מאחרון של פסח) [פסח תרצ"א. רשימות, ה, עמ' 21]. אך ב'המלך במסיבו, ח"ב עמ' קיב, כתוב שאדמו"ר הרי"צ הי' משתמש במזלג בפסח.
- כ"ק אד"ש הי' אוכל במזלג, ורק בידו הימנית, ולא השתמש בסכין [אוצר מנהגי חב"ד עמ' מז].
- אדמו"ר הרי"צ אכל מצה קודם המאכל או אחריו, אבל לא יחד עמו. ובין הדגים ומרק הבשר שתה, ואח"כ אכל מצה [אוצר מנהגי חב"ד עמ' מז]. וב'אהלי ליובאוויטש' גליון ב' עמ' 63, כתוב "בחג הפסח (תרפ"ג) אחרי שאכלו דגים, שטף פיו הק' במים, וגם אכל מצה קודם, ורק אח"כ אכל המרק של בשר (ולא הסתפק במה ששתה מים)".
- כ"ק אד"ש הרבה לקנח את פיו וידיו במפיות נייר, והיה משליכן תחת לשולחן. לאחד הבהורים שחטף משם מפית אחת אמר כ"ק אד"ש : הרי זה ממש חמיץ! (אחרים שמעו : חשש חמיץ) [אוצר מנהגי חב"ד עמ' קפה].
- בתחילת בסעודה, כ"ק אד"ש הי' לוקח מלח ושופך קצת לידו והי' משפשף עליו שלוש פעמים חתיחת מצה ואוכל [ר"י שמוטקין].

- בתחילת השולחן ערוך, כ"ק אד"ש הי' (לפעמים מוסיף עוד מלח לאותם מי המלח של הכרפס, ואח"כ) מקלף את הביצה, מכה אותה ב"פ על קצה השולחן, ואח"כ מגלגלה מעט, ומפריד את ב' הצאי הקליפה מהביצה, ומחזיר הקליפה לקערה, מטבילה שלוש פעמים במי המלח, ומתחיל לאכלה מהצד הגדול בבת אחת, ואינו בודקה [מע"מ עמ' 205].
- לפני שכ"ק אד"ש היה אוכל את הדג, היה מכסה אותו בשכיבה של מלח עד שהדג היה נראה לבן (כדרכו כל השנה).
- כ"ק אד"ש היה אוכל רוב חתיכת הדג [מפי הרי"א]. והר"י מונדשיין כתב ביומנו (תשכ"ז): "זאת הגזר שעל הדגים לא אכל...".
- אחרי הדג, כ"ק אד"ש היה שותה יין (ושתה לערך חצי כוס) [מפי הרי"א].
- אדמו"ר הרי"צ וכ"ק אד"ש, לא היו אומרים "לחיים" בעת שתיית היין, שלא יראה כמוסיף על מנין ד' כוסות (עי' המלך במסיבו ח"א עמ' רפא).
- אצל כ"ק אד"ש כשהגישו את המרק – היתה שם קערה של מרק שהיתה של רבינו הזקן, וכ"ק אד"ש היה לוקח מקערה זו שלוש כפות מרק, ושם בצלחתו, ואח"כ עשו כן כל המסובים.
- אצל כ"ק אד"ש היו מכינים חביתות במרק שהיו חותכים אותם כמין אמריות. כ"ק אד"ש לא היה אוכל את החביתות הללו, רק את המרק. (פעם אחת, אירע שאחד המסובים התבטא בקשר לאותם חביתות בשם "לאקש"ן" (שבד"כ הוא מאכל חמין), ובאותה שנה כ"ק אד"ש לא אכל גם את המרק. כ"ק אד"ש בכל זאת רצה ששאר המסובים יאכלו את המרק, לכן כ"ק אד"ש במשך כל הזמן נענע והתעסק עם המרק בכף שבידו, שיראה כאילו הוא מתכוון לאכול [מפי הרי"א]).
- אדמו"ר הרי"צ, כמעט שלא אכל מרק [פסח תרצ"א. 'רשימות', ה, עמ' 21].
- אח"כ הגישו את הבשר (לרבי הגישו מה שנקרא 'משולש של עוף') וכ"ק אד"ש הי' אוכל מזה מעט מאוד, והשאר כמעט את הכל [מפי הרי"א]. והר"י מונדשיין כתב ביומנו (תשכ"ז), שבלי ב' אכל מהגזר שעם הבשר.
- כ"ק אד"ש הי' נוהג לשתות מים אחרי הבשר [מע"מ עמ' 205].
- לא היו מנגנים בתוך הסעודה אצל כ"ק אד"ש, וכן אצל אדמו"ר הרי"צ [המלך במסיבו א', עמ' קמד]. (חויץ מפעם א', שבשנת תשכ"ז ניגנו "על אחת כמה וכמה" בתוך הסעודה).
- אחרי הארוחה, היו שמים צלחת עם תפוחים, וכ"ק אד"ש היה נוטל תפוח ומניחו לידו אך אינו אוכל ממנו.

אכילת האפיקומן

- כ"ק אד"ש היה לוקח את האפיקומן שהצניע, והי' אוכל ממנו כשיעור ב' כזיתים 'מצומצמים' (כזית א' זכר לפסח, וכזית הב' זכר למצה שהיתה נאכלת עם הפסח, כמ"ש בשוע"ר סתע"ז סע' ג'). וכך נהגו רבותינו נשיאנו.
- כ"ק אד"ש מאוד הקפיד שבליל הראשון אכילת האפיקומן תיהי' לפני חצות, וכן גם בליל הב' הי' נוהג לאכול האפיקומן לפני חצות בשביל ההתוועדות ב770, והיה אומר כל הביאורים של ההגדה שם.
- רבות קרה שאדמו"ר הרש"ב נ"ע היה מעשן אחר אכילת האפיקומן [אוצר מנהגי חב"ד עמ' קפז].

ברך

- אדמו"ר הריי"צ הי' מדקדק למוזג בעצמו כוס זה (של אליהו) ומדור לדור דקדקו האדמו"רים בזה [סהמ"נ].
- כ"ק אד"ש הי' מוזג את גביעו לברכת המזון רק אחרי מזיגת כוסו של אליהו [מע"מ עמ' 207].
- כ"ק אד"ש, הן בסדרים שנערכו בדירתו של הריי"צ, והן בסדרים שנערכו בדירתו שבבנין הספריה, הי' משתמש בשביל הכוס של אליהו בכוס שהיה כמין כוס תה גדול של זכוכית בלי ידית, ובלי רגל [בקדש פנימה עמ' 28, מע"מ עמ' 206]. אך בביתו היה משתמש בכוס כסף עם רגל [מפי הרה"ה, מע"מ שם]. והיתה מונחת על השולחן, על גבי צלוחית.
- טרם שמוזג כ"ק אד"ש יין לכוס של אליהו, בדק היטב האם הכוס חלקה בשוליה, ללא פגם.
- ברוב הפעמים היה אדמו"ר הריי"צ מוזג את כוסו של אליהו אחר ברכת המזון [המלך במסיבו, א, עמ' קלו]. אך בתו"מ כרך נב' עמ' 236 כתוב : "מזיגת הכוס אצלו היתה לפעמים קודם ברהמ"ז ולפעמים לאחרי ברהמ"ז".
- הרה"ח ר' לוי יצחק, אביו של כ"ק אד"ש, היה מוזג את הכוס של אליהו אחר ברהמ"ז [המלך במסיבו, א, עמ' קלו].
- כ"ק אד"ש היה מוזג לפני ברכת המזון [אוצר מנהגי חב"ד עמ' קצב], (והפעמים ע"ז עיין שם עמ' קצג, מה שאמרם כ"ק אד"ש במפורש). וב'בקדש פנימה' עמ' 28 כתוב שכ"ק אד"ש היה מוזג לפעמים לפני ברהמ"ז ולפעמים לאחריה. (ובנוגע לפועל הנה, וכו')

- בהגש"פ ד"ה "כוסו של אליהו" כתוב: "מזיגת כוס זה אחר ברהמ"ז". וכסה"ש תשמ"ט עמ' 391: "ולאחרונה נהגו כן – למזוג לפני ברהמ"ז – בכל פעם".
- אחר כך לפני מזיגת הכוס, כ"ק אד"ש הי' מוסר את כוסו כדי שישטפוהו (כדרכו כל השנה), אחר כך הי' מקנח את כוסו מבפנים ומבחוץ, באמצעות מפית נייר.
- אצל כ"ק אד"ש, המזמן היה המגיד ההגדה (וכך נוהגים, שהמגיד ההגדה הוא המברך ברהמ"ז. וכך אמר כ"ק אד"ש במפורש כליל הסדר השני בשנת תשכ"ז. אוצר מנהגי חב"ד עמ' קפט).

שפוך חמתך

- סיפר פעם האדמו"ר הרי"צ: "פעם אמר לי אאמו"ר [אדמו"ר הרש"ב]: יוסף יצחק, מ'דארף טראכטן – (במשך הסדר) – אף זיין א מענטש, וועט דער אויבערשטער העלפן. בפרט בעת פתיחת הדלת. ניט בעט קיין גשמיות, בעט רוחניות [=צריך לחשוב ולרצות – במשך הסדר להיות אדם, והקב"ה יעזור. ובפרט בעת פתיחת הדלת אל תבקש גשמיות, תבקש רחניות (במחשבה)] [הגש"פ ד"ה סדר הגדה].
- בדירתו של אדמו"ר המהר"ש היו חמש דלתות מהחדר שבו נערך הסדר, ועד הדלת החיצונית, והי' מוהר"ש שולח חמש שלוחים לפתיחת בדלתות קודם אמירת "שפוך חמתך" [סה"ש תש"ד עמ' 81].
- כשכ"ק אד"ש הי' עורך את הסדרים בביתו של הרי"צ, היה בד"כ הרש"ג הולך לפתוח את הדלת, ובשנים מאוחרות יותר אחד המשמשים הי' פותח. אך משנת תשל"א, המשב"ק (ולפעמים הרבנית) היה פותח [מפי הרח"ה. מע"מ עמ' 207, הערה 80]. משנת תשמ"ד (כשערך הסדרים בדירתו שבבנין הספריה), היה ניגש בעצמו אל הדלת, בהחזיקו פומט עם נר אחד בלבד, אך מ"מ לא הי' פותח [מפי הרש"ב ג. בקדש פנימה עמ' 28]. ומשנת תשמ"ח פתח בעצמו [אוצר מנהגי חב"ד עמ' קצו].
- כשכ"ק אד"ש לא היה פותח את הדלת, היה אומר "שפוך חמתך" במקומו ובישיבה.
- בבית של ר' לוי יצחק ע"ה היו יושבים בעת אמירת "שפוך חמתך" [המלך במסיבו, א, עמ' רפ]. (וגם בלויבאוויטש היו יושבים [סה"ש תש"ג עמ' 58]. וכ"ה מנהג חב"ד [סהמ"נ]).
- כ"ק אד"ש (כשניגש בעצמו אל הדלת) היה מסתכל כלפי מעלה לצד ימין, ולצד שמאל לפני שהתחיל את הנוסח [מע"מ עמ' 208].
- אצל אדמו"ר מהר"ש, אחר פתיחת הדלתות ל"שפוך חמתך" לא סגרו, ולפעמים היו סוגרים אך לא נועלים [סה"ש תש"ה עמ' 83].

- אחרי "שפוך חמתך", כשהסדרים היו בדירתו של הרי"צ (וכן גם בדירתו בבנין הספריה, ובחדרו ב770), היו נועלים את הדלתות שהיו נעולים והיו סוגרים את הדלתות שהיו סגורים [מפי הרח"ה והרשב"ג. מע"מ עמ' 208 – בקדש פנימה עמ' 28].

הלל נרצה

- במשך אמירת ההלל, כ"ק אד"ש היה משתמש רק בההגדה, ולא בסידור האריז"ל.
- החל מאמירת "שפך חמתך" ובחלק ה"הלל", ועד סיום ברכת "ישתבח", היה משתנה אצל כ"ק אד"ש אופן האמירה, מהקצה אל הקצה גילוי לעין כל רואה. ולא עוד אמירה בחשאי כשקולו של ה"מקריא" גובר עליו, אלא אמירה בקול הנשמע לאלו שהיו בסמיכות, במתיקות נשמעת לאוזן ובדביקות ניכרת לעין, ומפעם לפעם היו דמעות זולגות מעיניו. והיה גובר והולך באמירת "הלל הגדול" ו"נשמת". אם קודם היה כ"ק אד"ש אומר את ההגדה בשקט ובמהירות יחסית, בהגיע כ"ק אד"ש לחלק זה של ההגדה היה ניתן לשמוע בבירור את קולו של כ"ק אד"ש בדביקות ובמתיקות מופלאה. וכך כ"ק אד"ש אמר את כל החלק השני של ההגדה, החל מ"שפוך חמתך", המשך ההלל, פסוקי ההלל הגדול, "נשמת" ו"ישתבח". כ"ק אד"ש אמר זאת בניגון מיוחד, שבו פסוק אחד 'עולה' והפסוק השני יורד כעין 'אתנחתא', בתפילת 'נשמת' היה ניגון שונה במקצת, אך מיוסד על הניגון של הקטעים הקודמים 'בלול' קצת עם תנועת הניגון של תפילת חול [מפי הרי"א].
- כ"ק אד"ש היה אומר את "נשמת כל חי" יותר בקול.
- אדמו"ר הרי"צ, בסוף ההלל, לא היה אומר "יהללך ה"א (על) כל מעשיך" (כך כתוב ברשימת היומן עמ' תיט, ואולי צ"ל "על", ועיין שם בהערה).
- מנהג בית הרב: אחר אמירת "לשנה הבאה בירושלים", האדמו"ר מחזיר ושופך היין מכוסו של אליהו להבקבוק, וכל המסובים מנגנים בשעה זו הניגון שעל הפסוק: "אלי אתה ואודך..." מעשרת הניגונים של רבינו הזקן [סהמ"נ].
- [וכך מתארים איך שנעשה עבודה זו אצל כ"ק אד"ש:] כ"ק אד"ש התחיל לשפוך את היין מכוסו של אליהו חזרה לבקבוק, תוך כדי שכל המסובים מנגנים את ניגונו של רבינו הזקן – "אלי אתה" שפיכת היין מהכוס לבקבוק היתה עבודה מופלאה בפני עצמה, ואין אתנו יודע עד מה בסוד העניין, אך היתה זו עבודה שלימה שהיתה במשך עשר דקות (!) שבהם כ"ק אד"ש שפך מהכוס לגביע שלו, ומשם לבקבוק, ומשם שוב לגביע, ואח"כ שוב לכוס, וחוזר חלילה, ובכל פעם כ"ק אד"ש שינה את הסדר עד שהמסובים לא יכלו לעקוב ולהבין מהו הסדר בזה, וברור כי כ"ק אד"ש פעל באותה

שעה עניינים נעלים ביותר, וסוד ה' ליריאיו. בגמר הסדר, נשארו על קערת כ"ק אד"ש הזרוע ושיירי החרוסת [מפי הריי"א].

- בליל הראשון של שנת תשכ"ט כ"ק אד"ש ניגן אחרי "לשנה הבאה בירושלים", "פרזות תשב ירושלים".

סוף הסדר

- אין נוהגים לומר שיר השירים אחר הסדר [וכ"ק אד"ש כותב : יש נוהגים לומר ולקרוא שיר השירים... בזמנים מסויימים במשך השנה. ולפי מנהג חב"ד שאין אומרים זה... מלבד יוצא מן הכלל שיש נוהגים לומר שיר השירים בליל הסדר, ובפרט בליל שני כפי שנהג אאמו"ר ז"ל [סה"ש תש"נ, ב', עמ' 664].
- בבית הרב אין נוהגים לומר פזמונים אחרי הסדר [סהמ"נ].
- מספר אדמו"ר תרי"צ : כאשר היינו אברכים צעירים, בליובאוויטש היו ניעורים גם בליל א' דפסח. בליל פסח השערים פחוחים, ואפשר לקבל בו הרבה.
- אצל אדמו"ר הרשב"ב הסדר של ליל השני היה שהוא היה מתחיל בשעה ט' ומסיים עד ג'-ד' אחר חצות. ואחר סיומו היה הולך לבית הכנסת.

עניינים שונים

- כ"ק אד"ש אחרי כל אכילת מצה היה מנגב את פיו וחניכיו הק' מכל פירורי המצה במפיות נייר והיה משליכם מתחת לשולחן ופעם בחור א' רצה לקחת את זה וכ"ק אד"ש אמר לו שזהו חשש חמין.
- פעם כ"ק אד"ש אמר (כשנהג לערוך הסדר במשרדו) לאהרן יוסף אלברשטראם הי"ד אני עורך את הסדר פה עם חותני.

לשנה הבאה בירושלים מיטן רבי'ן!

קובץ זה יוצא לאור לעלוי נשמת

מ' עטרה בת אברהם געז ע"ה

שלוחת כ"ק אדמו"ר בעיר רומינזויל – צרפת

נלב"ע מוצאי יום הקדוש, י"א תשרי תשע"ט

תנצב"ה